

יואל אליצור

נטילת לולב ביו"ט ראשון שחל בשבת - בימינו

ראשי פרקים

- א. ביטול לולב בשבת בא"י: מחלוקת סוגיות
1. פשט המשנה והסוגיא הראשונה: בארץ ישראל נוטלים לולב בשבת
 2. סוגיא שנייה: גם בארץ ישראל אין נוטלים לולב בשבת
- ב. לא להיעשות אגודות אגודות
- ג. גזרת חכמים ביטלה את המצוה לגמרי כשחל בשבת
 - ד. מנהג א"י הקדום היה ליטול לולב בשבת
 - ה. כשהיו רוב ישראל בארץ ראוי לחזור וליטול לולב בשבת
 - ו. תגובות רבנים
 1. הרב יצחק זילברשטיין
 2. הרב דוב ליאור
 3. הרב יצחק יוסף
 4. הרב חיים קנייבסקי
 5. הרב נחום אליעזר רבינוביץ

"גדול קבוץ גליות כיום שנבראו בו שמים וארץ" (פסחים פח,א). לפי התחזיות הדמוגרפיות, מתקרב היום שבו רוב העם היהודי ישב בארץ ישראל. חובה להתכונן ליום גדול זה מהבחינה ההלכתית. למציאות של "רוב יושביה עליה" תהיה בודאי השלכה חשובה על אופן חלות המצוות התלויות בארץ ועל עניינים אחרים. אני רוצה לדון כאן במשמעותו של יום זה על הלכה אחת מהלכות המועדים: מצות לולב ביום טוב שחל להיות בשבת.

א. ביטול לולב בשבת בא"י: מחלוקת סוגיות

1. פשט המשנה והסוגיא הראשונה: בארץ ישראל נוטלים לולב בשבת
- ביטול מצות לולב בארץ ישראל ביום טוב שחל להיות בשבת הוא מן ההלכות העמומות.
- במשנה שנינו כמה פעמים בסתמא, שמצות לולב ביום הראשון מתקיימת גם בשבת, ולא הוזכרה כלל האפשרות ששבת מבטלת לולב. נטילת לולב בשבת מוזכרת במשנה הן כהלכה והן בתיאור של הנוהג למעשה. בפרק לולב הגזול שנינו:
- יו"ט הראשון של חג שחל להיות בשבת - כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת. למחרת משכימין ובאין, כל אחד מכיר את שלו ונוטלו... ר' יוסי אומר: יו"ט הראשון של חג ושכח והוציא את הלולב לרה"ר - פטור מפני שהוציאו ברשות. מקבלת אשה מיד בנה ומיד בעלה ומחזירתו למים בשבת. ר' יהודה אומר: בשבת מחזירין...
- ושוב בפרק לולב וערבה:
- לולב שבעה כיצד? יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת - לולב שבעה ושאר כל הימים ששה. יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת - מוליכין

את לולביהן להר הבית, והחזנין מקבלין מהן... התקינו שיהא כל אחד נוטל בביתו.

הסוגיא הראשונה בפרק לולב וערבה (מג, א), שהיא עיקר שמעתא של לולב בשבת, מסבירה שלולב אינו ניטל בשבת במקדש משום גזרה דרבה, שמא יעבירונו ד' אמות ברשות הרבים, ורק ביום הראשון מפני חשיבותו, דאיתיה מן התורה בגבולין, לא גזרו בו. רק לבני גולה, משום דלא בקיאי בקיבועא דירחא, גזרו אף בראשון. הגמרא מבארת שהמשנה בפרק לולב הגזול "כל העם מוליכין את לולביהן לבית הכנסת" מדברת בארץ ישראל בזמן שאין בית המקדש קיים, ואילו המשנה בפי' לולב וערבה "מוליכין את לולביהן להר הבית" מדברת בזמן שבית המקדש קיים.

2. סוגיא שנייה: גם בארץ ישראל אין נוטלים לולב בשבת

הדברים משתנים בסוגיא השנייה (מג, ב - מד, א) שנושאה הוא נטילת ערבה ביום השביעי שחל להיות בשבת. מסקנת הסוגיא היא שבמקדש ערבה ביום השביעי דוחה שבת, מפני שהיא מן התורה (או מהלכה למשה מסיני); ואף בזמן הזה, שחיבוט ערבה ביום השביעי אינו אלא מנהג נביאים או יסוד נביאים וזכר למקדש, בדין היה שינהג אף בשבת ולא נגזור גזרת רבה, אלא שבני בבל, כיון דלא בקיאי בקבועא דירחא, אין חיבוט ערבה שלהם מתקיים בשבת. ומפני שאנן (בני בבל) לא דחינן, אינהו (בני ארץ ישראל) נמי לא דחו. על כך מקשה הגמ': והא יו"ט הראשון, דלדין לא דחי ולדידהו דחי? ומחדשת: אמרי, לדידהו נמי לא דחי. ואלא קשיא הני תרתי - דתנא חדא: כל העם מוליכין את לולביהן להר הבית, ותניא אידך: לבית הכנסת, ומתריצין: כאן בזמן שבית המקדש קיים כאן בזמן שאין בית המקדש קיים? לא! אידי ואידי בזמן שבית המקדש קיים, ולא קשיא - כאן במקדש כאן בגבולין. אם כן, הסוגיא השניה מצטטת את הסוגיא הראשונה וחולקת עליה, ומסיקה שבזמן הזה גם בני ארץ ישראל מושפעים מבני בבל, ואינם נוטלים לולב בשבת. מה טעם הדבר?

ב. לא להיעשות אגודות אגודות

פירש רש"י: "שלא לעשות ישראל אגודות אגודות ונעשית כשתי תורות." וכיו"ב פירש הרמב"ם (הל' לולב ז, יז):

מפני בני הגבולין הרחוקים, שאינן יודעין בקביעת החדש, כדי שיהיו הכל שוין בדבר זה, ולא יהיו אלו נוטלין בשבת ואלו אין נוטלין, הואיל וחיוב יום ראשון בכל מקום אחד הוא, ואין שם מקדש להתלות בו.¹

והקשה מהרשד"ם (שו"ת יו"ד סי' קנג) שלפי מסקנת הגמ' ביבמות (יד, א) והפוסקים אין דין לא לתגודדו אמור אלא בעיר אחת - בשני בתי דין לאביי, ובבי"ד אחד לרבא - וכאן אלו בגולה ואלו בארץ ישראל? ותירץ, שבענין לא לתגודדו יש שני גדרים - אחד לעבור מן התורה; ואחד, אף שאין איסור, מצוה להרחיק.

מהר"ם בן חביב, בכפות-תמרים כאן, מתרץ שחוששים לבני גולה שעולים לארץ ישראל לרגל על מנת לחזור, שנותנים עליהם חומרי מקום שיצאו משם. ואם הם לא יטלו לולב ובני ארץ ישראל יטלו, יהיה כאן לא לתגודדו דאורייתא, אליבא דאביי.² לפי

1. סיום דבריו הוא באור למה בראשונה לא חששו ללא לתגודדו (לחם-משנה).

2. ומוסיף שם, שמכח סוגיא זו, שבה נקט סתמא דתלמודא כאביי, פסק הרמב"ם בהל' ע"ז יב, יד כאביי, ששני בתי דינן בעיר אחת אסורים משום לא לתגודדו.

דבריו יצא שגם כל הסוגיות בש"ס שבהם נאמר "והלכתא כותיה דאביי ביע"ל קג"ס" ולא מנו ענין לא תתגודדו, סוברים כסוגיא הראשונה של לולב וערבה, שלולב ניטל בארץ ישראל גם בזמן הזה בשבת!

קושיא יסודית הקשה הלחם-משנה (הלי' לולב שם): מפני מה אין בני א"י עושים יו"ט שני של גלויות יחד עם בני חו"ל, שלא יהיו כשתי תורות? ותירץ: דשב ואל תעשה שאני - דבשלמא בלולב עבדו רבנן שב ואל תעשה, אבל הכא בקום עשה, שיעשו יו"ט בא"י, כולי האי לא עבדינן, משום דמיחזי כשתי תורות.

על תירוץ זה יש להקשות מאיסור חדש, שהוא בשב ואל תעשה, ואעפ"כ בני ארץ ישראל מותרים מליל י"ז, ובני גולה אסורים עד ליל י"ח. ולמה לא אסרו גם על בני ארץ ישראל עד ליל י"ח משום שלא יהיו כשתי תורות?

חשבתי לבאר בגמ' (בדף מד, א) שבזמן הבית היו הכל עולים לרגל והנשארים בגבולין הוו כמילתא דלא שכיחא,³ ולכן לא גזרו בהו רבנן. ובמקדש לא גזרו, משום שהיא מצוה כפולה ולא רצו לבטלה. אבל בזמן הזה יש לגזור בכל מקום. ובזה יתיישבו הקושיות דלעיל, אבל הראשונים לא פירשו כך.

ג. גזרת חכמים ביטלה את המצוה לגמרי כשחל בשבת

בלוח שלנו ראש השנה וחג הסוכות חלים לעתים קרובות בשבת (לדוגמא: בשנים ה'תש"ס-ה'תש"ע יש שש שנים כאלה). כך יוצא שבתדירות גבוהה של שנים אנחנו מפסידים מכל וכל את המצוה היקרה "ולקחתם לכם ביום הראשון"! הלוח תוכנן כך שיום שביעי של ערבה לא יחול בשבת לעולם, כדי שלא להפסיד את מנהג הנביאים של חבטת הערבה, ואילו המצוה שמן התורה בטלה פעמים רבות. בני הגולה לפחות מקיימים אותה בספקא דיומא (אף שאינו ספק באמת, אלא רק מנהג אבותיהם בדיהם) אבל אנחנו, בני ארץ ישראל, מפסידים אותה לגמרי.

בעלי התוספות (מג, ב ד"ה לא איקלע) הקשו קושיא זו, ותירצו בתירוץ ראשון, שאילו ביטלו יום ערבה היו באים לזלזל בו בשנים אחרות, אבל במצוה המפורשת בתורה לא חיישינן. ובתירוץ שני כתבו, שללולב יש יו"ט שני, ואילו לערבה אין. התירוץ השני כאמור אינו מיישב את מנהג בני ארץ ישראל, ונשארו עם התירוץ הראשון ועם הצער על אבדן המצוה בגלל טעם צדדי.

ד. מנהג א"י הקדום היה ליטול לולב בשבת

בתקופת האמוראים, ועוד מאות בשנים אחריה, בני ארץ ישראל לא הכירו ולא קיבלו את פסק הסוגיא השניה בבבלי. בירושלמי עירובין סוף פרק ג מסופר שר' אבהו הלך לאלכסנדריה, ומכיון שהוא ידע בקביעות החדש, הנהיג אותם באותה שנה ליטול לולב ביום הראשון בשבת; ור' (א)מי מחה על כך, שמא יעשו כן לשנה הבאה כשלא יהיה עמם ר' אבהו להעיד על קביעת החדש. מבואר מכאן, שבארץ ישראל בוודאי נטלו לולב בשבת.

שנים רבות יותר מאוחר נזכר ברשימת החילופים שבין בני מזרח ובני מערב (לפי הנוסחה העיקרית): "אנשי מזרח אינן טוענים הדס בשבת, ובני ארץ ישראל טוענים הדס בשבת, שני ולקחתם לכם ביום הראשון אפילו בשבת" (אוצר-הגאונים סוכה עמ' 57).

3. יוסף בן מתתיהו (מלחמות היהודים ב, יט, א 515) כותב שלוד, שכידוע היתה מהערים הגדולות בארץ - "משנה לירושלים" - היתה בחג הסוכות ריקה מאדם, ורק חמשים אנשים נמצאו בה שלא עלו לרגל.

סברה היא שהמנהג נשתנה אחרי עליית חכמי פרובינצא, כמו שהנהיגו ראש השנה שני ימים, ואיסור תקיעה גם בארץ ישראל כשחל ראש השנה בשבת (בעל המאור והרמב"ן לביצה ה,א).

ה. כשיהיו רוב ישראל בארץ ראוי לחזור וליטול לולב בשבת

מובן מאליו שאין מקום לגזור על הרוב שיהיו בטלים לגבי המיעוט. לפיכך, ביום שבו רוב ישראל ישבו על אדמתם, יחזור בוודאי דינו של הלולב ביום טוב שחל בשבת למקומו הראשון.

האמת היא, שיש מקום לטעון שכבר עכשיו צריך היה לחזור לדין המקורי, מאחר שאנחנו פוסקים שבירושלים קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ולפי הרמב"ם כל ירושלים נקראת 'מקדש' לענין לולב, וכמו שכתב ר"י עטלינגר בעל ערוך-לנר וביכורי-יעקב, שלפי זה גם היום יש מצוה מדאורייתא בירושלים המקודשת כל שבעה (והדבר מפורסם בציבור בזכות הלוחות של הר"ם טוקצינסקי). מדברי הרמב"ם (ה' לולב ז,טז) למדנו שגם כאשר רוב ישראל בחו"ל, אם יש מקדש להתלות בו, אין חוששים לשינוי המנהגים, ונוטלים לולב בשבת בארץ ישראל. בימי התנאים והאמוראים והראשונים, ירושלים היתה חרבה, ובדרך כלל נאסר על יהודים לשבת בה, וממילא לא היתה מציאות של 'מקדש'; אבל עכשיו, שזכינו שהעיר בידי ישראל וחיים בה בקביעות ישראלים רבים, ובכותל המערבי מתאספים אלפי רבבות מישראל, במיוחד בימי הרגלים "כצאן ירושלים במועדיה", הרי כבר עכשיו יש כאן "מקדש להתלות בו", ואפשר שהיה מקום להחזיר את דין הלולב למקומו בירושלים שהיא 'מקדש' ובגבולין.

מכל מקום נראה לעניות דעתי, שביום שיהיה הרוב בארץ ישראל, בוודאי מצוה עלינו להחזיר את מצות הלולב ליושנה.

ו. תגובות רבנים

הגשתי את מאמרי לעיונם של פוסקי הלכה ידועים. קיבלתי חוות דעת בכתב מאת – הרב יצחק זילברשטיין, רב שכונת רמת-אלחנן בבני-ברק; הרב דוב ליאור, רב העיר חברון-קרית-ארבע; והרב יצחק יוסף, ראש ישיבת חזון-עובדיה בירושלים, ומחבר 'ילקוט-יוסף'. דבריהם מתפרסמים כאן לפי סדר כתיבתם אלי. אני מוסיף גם שתי חוות דעת בעל פה, של הרב חיים קנייבסקי מבני-ברק ושל הרב נחום אליעזר רבינוביץ, ראש ישיבת ברכת-משה במעלה-אדומים.

1. הרב יצחק זילברשטיין

... אף אם נאמר שכל הסברות המוזכרות הן נכונות, בכל זאת אין בכוחנו לחדש חידושים ותקנות, וכעין הנאמר במס' עירובין נג,א: "אמר אב"י: ואנן כי סיכתא בגודא לגמרא. אמר רבא: ואנן כי אצבעתא בקירא לסברא. אמר רב אשי: אנן כי אצבעתא בבירא לשכחה." ויעוין מה שכתב מו"ח מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א בהערה על הספר החשוב דרך-אמונה, לגיסי מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (ה' תרומות עמ' ח) בענין המפה של גבולות ארץ ישראל:

עברתי על מ"ש בענין הגבול הדרומי של א"י. הן אמנם הדברים בנויים ומיוסדים על מקורות נאמנים - בבלי, ירושלמי, תוספתא, ראשונים ואחרונים - עם כל זאת להורות על פי זה הלכה למעשה, הלכה ומורין כן, לענ"ד אכתי מידי ספיקא לא נפקי עד יבוא מורה צדק.

וכל שכן בנידוננו, שאין לחדש על פי סברות שלנו, אפילו אם לענין הסברות נראים אמת. עכ"פ, כיון שההלכה נפסקה על ידי כל גדולי הראשונים, אין לנו לשנות את ההלכה כי אם כשיבוא מורה צדק במהרה בימינו.

ובר מן דין, יש להוסיף שאין בכוחנו לאמוד לאיזה מיעוט חוששין. והנה נאמר בשו"ע (יו"ד לט,א): "אין צריך לבדוק אחר שום טריפות מן הסתם, חוץ מן הריאה." וכתב בשו"ת דבר-שמואל (סי' רס) דאם מצוי במקום ההוא הרבה שנטרפים באיזה מן הטריפות, חייב לבדוק. ובשו"ת משכנות-יעקב (יו"ד סי' יז) כתב דאם נמצא במקום ההוא שנטרף אחד מעשרה הנשחטים, נקרא מיעוט המצוי, וצריך לבדוק הכל. כלומר, עשרה אחוז נחשבים למיעוט מצוי. ואם לענין טריפות עשרה אחוז נקראים מיעוט שצריך לחשוש לו, ודאי שיש לחשוש לאחוז כזה של בני הגולה. ואם כן, אין לנו לומר מסברא שאם נשארו מיעוט יהודים בחו"ל, שאין לחוש להם ולומר שהם מתבטלים לבני ארץ ישראל, עד שיבוא מורה צדק ויורנו בדרך אמת.

2. הרב דוב ליאור

קבלתי את הקונטרס שלך על חיוב נטילת לולב מהתורה בשבת בחג הסוכות באם יתמלא התנאי שרב ישראל יהיו בארץ וראיתי את המשא והמתן שלך שהוא נאה ומתקבל, אולם יש לציין ששיטת רבי מאיר שמחה מדווינסק בחידושי סוכה פרק ד, שדוחה לגמרי את שיטת הביכורי-יעקב, שרוצה לומר שלשיטת הרמב"ם גם בזמננו חיובנו בירושלים הוא מהתורה. והוא טוען שזו טעות גדולה, שהחיוב כל שבעה הוא דווקא באם מקדש קיים בפועל, ע"ש. ואם כן, אם יהיו רוב ישראל בארץ, לא נראה שישתנה החיוב לענין דאורייתא בירושלים.

ולעצם העניין: יישר כוחך ויפוצו מעיינותיך חוצה, לזכות את הרבים, ונוכה שכל המצוות התלויות ברוב ישראל בארץ תתקיימנה מהתורה, כמו תרומות ומעשרות וחלה. יובל הוא מותנה בקידוש השנה, וזה טעון קידוש בית דין של סנהדרין, ושמיטה תלויה לשיטה מסוימת ביובל. ולכן גם היא לא תהיה מדאורייתא לדעה זו.

3. הרב יצחק יוסף

עי' גמ' סוכה ריש מד, א, דאסרו גם בארץ ישראל, וכיון שגזרו - גזרו.

ונתפלל שיבוא משיח צדקנו ויטלו לולב בשבת, כמו שכתב כב"י. ולנו אין סמכות לבטל מה שהנהיגו כל גדולי הדורות, ראשונים כמלאכים, ואחרונים כשרפים. וראה כיוצא בזה בילקוט-יוסף מועדים עמ' מח.

4. הרב חיים קנייבסקי

בשיחה עם הרב חיים קנייבסקי, ענה לי: חס ושלום! לא יקחו לולב בשבת עד שיבוא משיח. שאלתי: איזה איסור עושה מי שנוטל לולב בשבת? והשיבני: איסור מוקצה. הקשיתי על כך: אבל אם הוא מכין את הלולב מראש, לא הקצה אותו מדעתו. והשיבני: אף על פי כן יש עליו איסור מוקצה; זה לא בידו.

5. הרב נחום אליעזר רבינוביץ

הרב רבינוביץ השיב לי בעל-פה, שבעבר בוודאי נטלו לולב בא"י ביום טוב שחל בשבת. הירושלמי אינו מכיר את גזירה דרבה כלל. את איסור התקיעה בראש השנה שחל להיות בשבת הוא לומד מהפסוקים (ואינו רואה אותם כאסמכתא בעלמא כמו הבבלי), ולשיטתו לולב ניטל ביום טוב שחל בשבת ללא כל הסתייגות.

אמנם, גזירה דרבה אינה המצאה גמורה של רבה, שכן במשנה מוזכר החשש מפני הוצאת הלולב לרשות הרבים, ולכן היו מביאים אותו מערב שבת לבית הכנסת או להר הבית. וכן ביטלו את נטילת הלולב בירושלים בשאר ימות החג גם בזמן שבית המקדש היה קיים. סברא היא שגם לפני רבה היו מקרים שמפני ספיקא דיומא לא נטלו לולב בשבת, כנראה מפני חשש הוצאה והעברה, אבל בימי רבה הענין של גזירת שמא יעבירו התבסס ונהיה כללי. לגבי ביטול נטילת הלולב גם בארץ ישראל בסוגית הבבלי השנייה, ברור שזה היה מפני שהיישוב בארץ ישראל נתדלדל. אמנם בימי רבה עוד היו בארץ ישראל חכמים ידועים, ואפילו סמוכים, אבל מכל מקום הכל בארץ ישראל היה בירידה גדולה.

השאלה שהועלתה במאמר היא ענין למדיניות הלכתית, ולא רק שאלה הלכתית פורמליסטית. אילו היו החיים היהודיים בארץ ישראל חוזרים למסלולם לאחר תקופה קצרה, ייתכן שהמנהג הקדום היה חוזר לקדמותו ללא זעזועים. עכשיו, כיון שזמן רב לא נהגו כן, אם ירצה מישהו לנהוג כך, אין ספק שתהיה מחלוקת גדולה. ברור שרק חלק מהציבור יאמצו את החידוש הזה, ורבים אחרים יטענו שאי אפשר לשנות ממנהג אבותינו, ואין בכוחנו לחדש הלכות וכו'. ברור שהדבר יגרום למחלוקת גדולה ולמתח רב בין שומרי תורה, מלבד המתח הגדול שיש היום בין שומרי תורה לשאינם שומרי תורה, ואין שכל המצוה שווה בנזק המחלוקת. אפילו אילו זכינו למקדש ולמלך,⁴ היו נמצאים בדלנים שלא היו משנים את המנהג, כפי שהיו בדלנים בימי בית שני. לפיכך נראה לי שמבחינת מדיניות הלכתית זה רעיון שלא יכול להתמש.

שאלתי: ומה בדבר ביטול מצוה מדאוריתא? השיב הרב: גם בנין בית המקדש הוא מצוה יקרה מדאוריתא. האם יכול עכשיו מישהו להציע לגשת לבנין בית המקדש בלי להיות מואשם בהסתה או להחשב לתמהוני?

שאלתי: אדם שנטל לולב בביתו מחוץ לירושלים בשאר ימות החג, ובא לירושלים, האם צריך ליטול שוב? והשיבני: בקופיא נראה שצריך ליטול. אך מידי ספק לא יצאנו, כי יש חולקים על הרמב"ם בענין קדושת ירושלים ובענין הגדרת 'מקדש'.

ושוב שאלתי: אדם שנוטל לולב בביתו בצנעה ביום טוב שחל להיות בשבת, האם הוא עובר על איזה שהוא איסור? ועל כך השיב הרב: לא עבר על שום איסור. ומכיון שנתכוין לכך מראש, ולא הקצה את הלולב מדעתו, גם אין בזה שום צד מוקצה. אבל ברבים יש להימנע מכך מפני המחלוקת.

4. וכידוע, לפי הרמב"ם אין זה תלוי בביאת המשיח, והרמב"ם מדבר גם על אפשרות שיקום מלך רשע שלא דן ולא דנין אותו - הלי' סנהדרין ב,ה והלי' מלכים ג,ז.